

Hajdúböszörmény településszerkezeti sajátosságai és társadalmi folyamatai az ezredforduló után

Mező Barna

Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ,
Debrecen
mezob@hajduboszormeny.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Hajdúböszörmény térszerkezeti pozíciója (jó megközelíthetőség), és a környezeténél kedvezőbb gazdasági-társadalmi adottságai elősegítik a migrációs célpont szerepkört. Az önmagában nagyon előnyös adottságot azonban erősen árnyalja az a tény, hogy jórészt a sajátos településszerkezetre visszavezethetően a beköltözések koncentrált és nehezen kezelhető, az erőteljes szegregáció jeleit mutató társadalmi válságócokat alakítottak ki a város egyes, jól elhatárolható részein, amelyek társadalmi robbanáshoz vezetnek.

Kulcsszavak: migráció, demográfiai helyzet, társadalmi robbanás, szegregáció

SUMMARY

The spatial structural position of Hajdúböszörmény (ease of access) and its economic and social endowments which are more favourable than those of its surroundings make the town more desirable as a target of migration. These endowments are rather advantageous on their own, but the specific settlement structure of the town results in the fact that concentrated, unmanageable and majorly segregated social crisis points have developed in some easily circumscribable parts of the settlement which could lead to a social explosion.

Keywords: migration, demographic circumstances, social explosion, segregation

BEVEZETÉS

A lakóhely (főként, ha az egyben származási hely is) megváltozása mindig komoly változást hoz az érintettek életébe, legyen szó akár önkéntes elhatározásról, vagy kényszerű döntésről, és ideiglenes, vagy éppen végleges megoldásról. Mindezt figyelembe véve egyáltalán nem mellékes, hogy milyen külső és belső tényezők, motivációk állnak a migráció hátterében. A többi tényezőtől elvonatkoztatva a jelenlegi tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen szempontok alapján kerül kiválasztásra az új lakóhely, miért éppen az adott helység válik céltelepüléssé. Hajdúböszörmény esetében több olyan tényező is létezik, amely nem csupán a városba irányuló migráció alakulásában játszik szerepet, hanem abban is, hogy a beköltözések melyik településrészekre koncentrálnak. Külön ki kell emelni ezek közül az egyedinek minősíthető térszerkezeti pozíciót és településszerkezeti sajátosságokat, illetve meghatározó szerepe van a város gazdasági-társadalmi adottságainak is (Beluszky, 2003).

TELEPÜLÉSSZERKEZETI SAJÁTÓSÁGOK

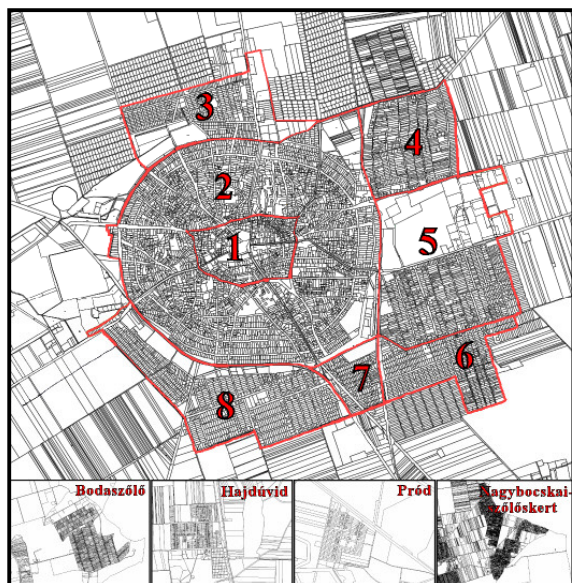
A Hajdú-Bihar Megye második, egyben az Észak-Alföldi régió negyedik legnépesebb városának térszerkezeti pozícióját alapvetően meghatározza az a tény, hogy Hajdúböszörmény környékét alacsony településsűrűség jellemzi, mert a környező jelentősebb népességszámú egykori mezővárosok relatíve magas népességszámmal és igen kiterjedt külterülettel rendelkeznek. A településszerkezetben betöltött helyzet és szerepkör másik meghatározó tényezője Debrecen közelsége, amelynek a szuburbanizációs zónájához tartozó, igen gyors ütemben fejlődő Debrecen-Józsa mindössze nyolc kilométerre fekszik a várostól (Hajdú-Bihar Megyei Fejlesztési Ügynökség Kht., 2006). Az északkeletre (Hajdúhadház és Téglás) és délnyugatra (Balmazújváros) elhelyezkedő kisvárosok ugyanakkor más térszerkezeti vonalak mentén helyezkednek el, és elsősorban szintén a regionális központtal van intenzív kapcsolatuk.

A szorosabb vonzaskörzethez tartozik ugyanakkor a kistérség másik két városi rangú települése, Hajdúnánás és Hajdúdorog, amelyek azonban több tekintetben nincsenek rászorulva Hajdúböszörmény városi többletfunkcióira, a különféle intézményi és egyéb szolgáltatások sok esetben inkább kiegészítik egymást. A kistérségi szintű közigazgatási funkciók viszont egyértelműen Hajdúböszörményhez kötődnek (pl. földhivatal, ÁNTSZ, bíróság) több esetben túlmutatva a kistérség három településén. A kiskereskedelemben is egyértelmű a város fölénye a kistérség másik két településével szemben (Hajdúböszörmény város településfejlesztési stratégiai tanulmánya, 1998).

A sajátos földrajzi fekvés eredményeként tehát elmentmondásos a város térszerkezeti és hierarchikus pozíciója is. A mérleg egyik oldalán az a tény áll, hogy Hajdúböszörmény az ország 34. legnépesebb városa, a fővároson és a megyeszékhelyeken kívül tehát csak 12 népesebb közepes méretű város létezik. Az Észak-Alföldi régióban ráadásul hiányzik egy erős középvárosi hálózat, a 75 ezer fős Szolnok és a 32 ezer fős Hajdúböszörmény között népességszámban egyetlen város sincs. Másfelől viszont (jórészt Debrecen túlzott központi szerepkörére és közelségére visszavezethetően) a városi funkciók jelenléte és az ellátott vonzaskörzet nagysága alapján a XX. század elején még középvárosként jellemezhető Hajdúböszörmény ma nem felel meg teljes mértékben a kisvárosoktól elvárt regionális szerepkörnek sem, ami egyértelműen a korlátozott kiterjedésű vonzaskörzet következménye (Tóth, 1996).

A településhálózati sajátosságok mellett maga a különleges értéket képviselő városszerkezet is erőteljesen befolyásolja a funkciókat: Hajdúböszörmény igen kiterjedt határának köszönhetően tulajdonképpen a vonzáskörzethez kell sorolni az egyébként közigazgatásilag a városhoz tartozó Bodaszőlőt, Hajdúvidet és Pródot is. A rendelkezésre álló adatokból egyértelműen kiderül, hogy a történelmi településszerkezet kiemelkedő hatással van a városba irányuló (főként roma) migráció alakulására és térbeli megjelenésére (1. ábra).

1. ábra: Hajdúböszörmény településszerkezete és városrészei

Forrás: Hajdúböszörmény Város Önkormányzata

Jelmagyarázat: Városrészek (piros számmal és határral jelölve), Belváros(1), Kisköruton kívül eső terület(2), Északi-Lucernás(3), Vénkert (4), Középkert (5), Zaboskert (6), Kis-Böszörmény (7), Déli-Lucernás (továbbá a városközponttól elkülönült három belterület és a legjelentősebb külterületi lakott hely, a Nagybocksai-szőlőskert)(8)

Figure 1: Hajdúböszörmény településszerkezete és városrészei
Jelmagyarázat: Városrészek (piros számmal és határral jelölve), Belváros(1), Kisköruton kívül eső terület(2), Északi-Lucernás(3), Vénkert (4), Középkert (5), Zaboskert (6), Kis-Böszörmény (7), Déli-Lucernás (továbbá a városközponttól elkülönült három belterület és a legjelentősebb külterületi lakott hely, a Nagybocksai-szőlőskert)(8)

A város alaprajza az egyik klasszikus példája az egykori kétbeltelkes, vagy más néven ólastelkes települési szerkezetnek, amelynek jellemzője volt, hogy minden beltelekhez tartozott egy kert. A településforma kialakulásának időpontja nem tisztázott, már az ide betelepített hajdúk is örökölték ezt a struktúrát, azonban a hajdúvárosok mindegyikére jellemzővé vált a kettőstelkes-birtoklás. A sík térszínen fejlődő település lakói a kerek forma megőrzésére törekedtek, és mivel ennek semmilyen természeti akadálya nem volt, a központtól kifelé gyűrűsen bővült a város területe. A település legbelső magja vár hiányában egy jellegzetes templomerőd volt, falmaradványai ma is megtalálhatók a Bocskai-téren, amelynek szűkebb környezete a ma is megközelítőleg a település mértani középpontjában elhelyezkedő városközpont alkotja (Hajdúböszörmény IVS, 2008).

Az 1840-es évektől már a külső szőlőskertek kialakítása is megkezdődött, a városhoz közel fekvő szőlőskertekben lakóházak építését 1895-től engedélyezték, így a Középkert területén is, amely beépítését a Vénkert követett. Ugyancsak a XX. század első évtizedeire tehető az ún. Kisböszörményi településrész betelepítése, ahol napszámosok és nincstelen agrárploretárok szegényes otthonai épültek fel a vasútvonallal melletti város délkeleti részén (Mendöl, 1936).

Az 1930-as években a város északi és déli részein volt telekosztás, amelyek beépülésére a II. világháborút követően nyílt lehetőség. A Déli-Lucernás és Északi-Lucernás településrészek kialakításában már jelentősebb szerepet kapott a mérnöki tervezés, ami ma is megmutatkozik az egymást derékszögben keresztező rendezett utcavonalakban. A külső és belső migráció területi irányultságát a mai napig meghatározza, hogy a város cigánytelepének felszámolását követően a cigánycsaládokat a Déli-Lucernás területén (Bolyi J. u., Liszt F. u.) telepítették le (nem meglepő módon ez a városrész küzd azóta is a legsúlyosabb szociális problémákkal a városon belül). Mindeközben természetesen a város más részei is bővültek területileg, azonban új városrész kialakítására nem került sor. Az egykori hajdútelepülés legkülső vonalát túllépve az ún. Nagyköruton kívül szinte szimmetrikusan gyakorlatilag egy újabb körgyűrű épült a városhoz.

A II. világháborút követően nem volt cél a város területének további növelése, inkább a belső területek jobb kihasználtságára, zártabb beépítésére, vagyis a horizontális helyett a vertikális terjeszkedésre törekedtek. Ennek megfelelően 1957-től kezdődően többszintes lakóépületek megépítését tervezték el a város alacsony beépítettségű, falusias, de a városcentrumhoz közel eső területein, ami jelentős változást okozott a város egyedülálló településszerkezetében (Szendrey, 1973). Még az 1950-es évek végén épült az első többszintes lakótömb a Balthazár D. u. és a Szoboszlói u. sarkán. Ezt követően 1965-ig a Kossuth L. utcán, majd 1965 és 1980 között a Szoboszlói, József A., Mester és Munkácsy M. utcákon épültek bérlakások. Az 1980-as években a Győrössi-kert területén, a 13 Vértanú utcán, valamint az Attila és Désány I. utcákon adtak át újabb tömböket.

Az építkezések természetesen meghatározták az akkori és részben a jelenlegi migrációs tendenciákat, de fontosabb vonatkozásuk, hogy néhány évtized alatt többet változtattak a városképen, mint az azt megelőző két évszázad együttvéve. Szemmel látható következmény például az is, hogy a város legmagasabb vertikális szintje a városmagból átkerült a belső lakóöv peremére.

A lakóövezetek átfarmálódása mellett az 1950-es és 1960-as évektől kezdődően az ipartelepítés szintén nagy hatással volt a településszerkezet átalakulására. A nagy helyigényű üzemeket az egykori szőlőskertek és a régi belsőség határa közötti szabadon maradt, valaha belső legelőként funkcionáló területen helyezték el, kialakítva a Keleti iparterületet. A város nyugati részén szintén már ekkor tervbe vették egy jelentősebb ipari övezet létrehozását (a Külső Újvárosi út mentén), amelynek beépítésére azonban napjainkig csak részben került sor (Hajdúböszörmény Város Önkormányzata: Témaspécifikus önkormányzati jelentések, dokumentumok és egyéb irattári anyagok, prominenciavizsgálatok, személyes interjúk).

A migráció és a települési szegregáció tekintetében a város belső szerkezetén (főként a lakótelepek elhelyezkedése stb.) kívül igen jelentős szerepet játszanak a belterületi lakott helyek, illetve még inkább a külterületen elhelyezkedő kertészek. Mivel az ezekbe irányuló bevándorlás alapvetően a halmozottan hátrányos helyzetű, underclass rétegek körében jellemző, ezért a migrációs célterületek egyben a szociális problémák kiemelkedő gyűjtőhelyévé válnak, országos szinten is egyedülálló kihívások elé állítva az önkormányzatot és szakintézményeit.

A központi belterülettől nagyobb távolságra elhelyezkedő szőlőskertekre nagyon laza településszerkezet jellemző, a város külterületéhez tartoznak. A legjelentősebb, és egyben mind a migráció, mind a szegregálódás szempontjából a legnagyobb problémákat felvető közöttük a Nagy-Bocskai szőlőskert, amelynek népességszáma megközelíti az ezer főt. A második legnépesebb a Kis-Bocskai szőlőskert mintegy 110 fővel, amelynek így is önmagában annyi lakosa van, mint a Báthory, Batthyány, Kossuth és Petőfi szőlőskerteknek, valamint a Homok kertnek együttvéve (Bencsik, 1975).

A népességnövekedés a külterületi részeken csak kismértékben vezethető vissza a hajdúböszörményből kiköltöző, rossz szociális helyzetben lévő családok túlélni szándékára, sokkal nagyobb arányú a más településekről (Hajdúhadházi, de akár Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből) való beköltözés. A felmérések alapján igen kedvezőtlen tendenciaként jelentkezik, hogy a meglepetésszerűen túlnyomó többsége gyökeret látszik verni, azaz a szőlőskertből való további költözés aránya alacsony, alatta marad a beköltözők számánál, jelentős szociális terhet róva a helyi önkormányzatra, és hozzájárulva a problémák folyamatos újratermelődéséhez (G. Fekete, 1994).

Hajdúböszörményhez tartozik továbbá a város központi belterületétől teljesen elkülönülten három belterületi lakott hely: Bodaszőlő, Hajdúvid és Pród. Közülük Bodaszőlő a legnépesebb (1668 fő), amely a központi belterülettől DK-re elterülő település, eredetileg szintén szőlőskert volt. Lakossága folyamatos növekedést mutat, a kertészekbe való kiköltözés révén a korábbi gazdasági vagy üdülő épületek lassan lakóházaká alakulnak át. Hajdúvid (871 lakos) a Hajdúböszörmény–Tiszavasvári összekötő úttal és a Debrecen–Tiszalöki vasútvonallal kapcsolódik Hajdúböszörményhez. Tipikus szocialista falu, a település helyét 1950-ben jelölték ki, egy lakásépítő iroda tervezte és építette. A legkisebb belterületi lakott hely a 262 lakosú Pród a 35. számú főút mentén, amely leginkább halászatáról ismert és előregedő népességi struktúra jellemzi.

A térbelileg is elkülönülő belterületi lakott helyek és a szőlőskertek mellett a roma népesség migrációs és szegregációs folyamatai, illetve az ezzel együtt járó problémák a város belterületén a Déli-Lucernás városrészben mutatkoznak meg leginkább. A demográfiai mutatók önmagukban kedvezőnek tekinthetők, ami azonban az elszegényedett, többszörösen hátrányos helyzetben lévő, jelentős százalékban a cigány kisebbség soraiból kikerülő családok magasabb gyermekvállalási hajlandóságára vezethető vissza. Az aktív korosztályon belül 57,1% a legfeljebb az általános iskola nyolc osztályát végzetek aránya, míg diplomával a 25 év feletti népesség mindössze 1,6%-a rendelkezik. Az

alacsony komfort fokozatú lakások aránya 44,2%, ami a legmagasabb a város központi belterületén.

A statisztikai adatok és az Önkormányzat felmérései alapján a foglalkoztatottság mennyiségi és minőségi paraméterei messze kedvezőtlenebbek a városi átlagnál, a főlközöttatott nélküli háztartások aránya 47,2%. A rendszeres szociális segélyben részesülők aránya több, mint kétszeresen haladja meg az átlagos értéket (Ambrus, 1988). A legsúlyosabb problémák az Erkel Ferenc, Móra Ferenc és Szabó Antal utcák mentén, valamint Móricz Zsigmond és Porcsalmy Gyula, illetve a Balassy Bálint és Bíró Lajos utcák közötti területen jelentkeznek.

A ROMA NÉPESSÉG INTEGRÁCIÓJÁT LEGINKÁBB MEGHATÁROZÓ TÁRSADALMI FOLYAMATOK

Demográfiai jellemzők

Hajdúböszörmény történelmi múltjából adódóan a nagy határu alföldi települések közé tartozik, 370,8 km²-es területénél csak Budapest, Hódmezővásárhely, illetve Debrecen rendelkezik nagyobb kiterjedéssel. A nagy kiterjedés következtében a 85,7 fő/km²-es népsűrűség jelentősen elmarad az országos átlagtól (107,8 fő/km²), azonban a településszerkezeti sajátosságok miatt gyakorlatilag megegyezik az Észak-alföldi régió közép-értékével.

A város népességszámának alakulása jelentősen eltér az ország egészétől, illetve az Észak-alföldi régióra jellemzőtől is, mégpedig kedvező irányba. Magyarország népessége 1981 óta folyamatosan csökken, az ország egészére jellemző, közel 680 ezer fős, azaz mintegy 6%-os (a régió esetében ugyanez az érték 4,2%) tényleges fogyással szemben Hajdúböszörmény népességszáma gyakorlatilag stagnált 1980 és 2010 között.

A relatív stabilitás mögött természetesen kisebb-nagyobb ingadozások húzódnak meg: a város lélekszáma – akkori kategória szerint a jelenlévő népessége – 1960-ban volt a legmagasabb (33 685 fő), azonban a következő népszámláláskor már drasztikus csökkenést mutatott, 30 969 főre esett vissza 1970-re. A nyolcvanas évek elejére aztán ismét meghaladta a 32 ezer főt, 1990-re viszont újra 31 ezer alá csökkent, azóta 2003-ig hullámzó tendenciát mutatva enyhén emelkedett, az elmúlt évekre pedig igen mérsékelt fogyás jellemző.

A népesség növekedése vagy éppen csökkenése két tényező, a természetes szaporodás/fogyás, illetve a vándorlási különbözet alakulásának függvénye. Az ország egészére jellemző kedvezőtlen demográfiai folyamatok összességében számos tényezőre vezethetők vissza, azonban az egyik legszembetűnőbb ezek közül az évtizedek óta jellemző természetes fogyás. A halálozások száma 1981 óta folyamatosan meghaladja az élveszületéseket, és bár a folyamatosan gyorsuló ütem 2003-ra megtört, azonban évről-évre továbbra is jelentős mértékű, és ismét fokozódó népességfogyás regisztrálható (Hablicsek, 1999).

Az Észak-alföldi régió ugyanakkor a rendszeres magyarországi népszámlálások kezdete (1870) óta kitűnik az országos átlagot meghaladó, magas természetes szaporodással, és a keletkező népesedési tartalékok miatt az 1980-as évtizedtől meginduló népességfogyás

mérsékeltébb értékekkel jut kifejezésre. Jól jelzi ezt, hogy a születéseket felülmúló halálozások az Észak-Alföldi régióban csak az 1990-es évtizedtől válnak jellemzővé, a demográfiai olló nyílása 1992-ben kezdődött meg, bő évtizedes késéssel az országos helyzethez viszonyítva (Bourdieu, 1985).

A természetes szaporodási mutatók a fentebbieknek megfelelően Hajdúböszörményben is jóval kedvezőbben alakultak az országos átlagnál, sőt a régióra jellemzőknél is. Az élveszületések abszolút és ezer lakosra jutó száma meglehetősen hullámzóan alakult az 1990 óta eltelt időszakban, és összességében jelentős, de az átlagosnál jóval kisebb csökkenés volt kimutatható. A halálozások száma ugyancsak ingadozó tendenciát mutatott, azonban az időszak végére jelentős csökkenés volt jellemző az induló értékhez képest. Ez különösen annak fényében tekinthető nagyon kedvező vonásnak, hogy az országos középértéknél jobb (igaz, annál lassabban csökkenő) régiós mutatónál is nagyobb mérséklődés jellemző a városra.

A természetes szaporodás a születési és halálozási mutatók ingadozó tendenciájából adódóan ugyancsak hullámzó tendenciát mutat Hajdúböszörményben. 1993-ig a születésszám meghaladta a halálozásokét, sőt, az 1994-es és 1999-es átmeneti visszaeséseket kivéve egészen 2002-ig pozitív maradt a szaporodási mutató. A 2003–2006 közötti időszakban ugyanakkor az országos tendenciáknak megfelelően (eltérő, a -0,81-től a -3,06 ezreléki terjedő, de az országos átlagnál mindig kisebb mértékben) minden évben a népesség természetes fogyása volt kimutatható, ami az elmúlt két évben újra növekedésbe fordult át.

A tényleges népességszám alakulását azonban nem csak a természetes reprodukció, hanem a migrációs folyamatok is alapvetően befolyásolják. Az Észak-alföldi régió a természetes népmozgalom kedvező, majd mérsékeltébb romlást tükröző értékeivel pozitív, az utóbbi fél évszázad magas elvándorlási volumeneit tekintve viszont negatív értelemben tűnik ki az ország egészéből.

A vándorlási veszteségek különösen az 1950-es évektől rögzültek, amikor a szocialista gazdaságpolitika meghirdette az agrár országból ipari országgá válás programját, és az Alföld összefüggő agrártérségeiből masszív elvándorlás (ez az 1960-as évtizedben volt legnagyobb mértékű) indult meg az ipari beruházások kitüntetett területei felé. A folyamat nagyságrendjére jellemző, hogy az Alföld csak az 1960-as évtized alatt negyedmillió vándorlási veszteséget szenvedett el, amelynek kétharmadát az Észak-Alföld adta. Noha a vándorlások intenzitása napjaink felé haladva csökken, és a negatív mérlegek is nagy változékonyságot mutatnak, továbbra is ez a régió jellemezhető a legnagyobb migrációs erózióval.

Az 1970-es és 1980-as évtizedekben Hajdúböszörmény is igen komoly, és fokozódó vándorlási veszteséget könyvelhetett el, amelyet a természetes szaporodás egyre kevésbé, majd egyáltalán nem tudott ellensúlyozni. A rendszerváltást követően azonban a regionális tendenciával szemben a város – erősen hullámzó mértékben ugyan, de – egészen a legutóbbi évekig néhány kivételtől eltekintve pozitív vándorlási mutatókkal rendelkezett.

A 2004-es esztendő azonban fordulópontot jelentett ebből a szempontból, és azóta folyamatos, ráadásul

gyorsuló ütemű elvándorlás jellemezte a települést. További kedvezőtlen tényező, hogy ez a folyamat egyben társadalmi eróziót, azaz a lakosság összetételének kedvezőtlenebbé válását vonja maga után. Az Önkormányzat rendelkezésére álló szakértői anyagok alapján kijelenthető, hogy a képzett, főként diplomás csoportok tartós elvándorlása jelentős méreteket ölt: becslések szerint a felsőoktatási tanulmányaikat más városokban folytatók kétharmada nem tér vissza Hajdúböszörménybe, vagyis a város nem képes megkötni magasan képzett lakóit.

A népességszám alakulását tekintve az előző évtizedre jellemző, látszólag kedvező folyamat megítélését tovább árnyalja és egyben nagyon összetetté teszi annak vizsgálata, hogy tulajdonképpen miből is származik a gyarapodás. Hajdúböszörmény ugyanis ebben az időszakban vonzó migrációs központtá vált az alacsony képzett, hátrányos helyzetű rétegek számára: a kilencvenes évek utolsó harmadában gyors betelepedés indult meg a város közigazgatási területén található Bodaszőlőre és a szőlőskertekbe (Vuics, 1993). A főként Debrecenből, de Észak-Magyarországról is fellépő jelentős, szinte kezelhetetlen migráció miatt, számottevő létszámú roma és nem roma, hátrányos helyzetű – alacsony iskolázott, munkanélküli, a szegénységi csapdával küzdő – család költözött a városba, különösen annak külterületeire (Virág, 2003).

A lakónépesség strukturális szerkezetét megvizsgálva kiderül, hogy a nemek arányát tekintve hosszabb távon is enyhe nőtöbblet mutatható ki Hajdúböszörményben. Az Észak-alföldi régió korfája a férfi-nő arány tekintetében az ország egészéhez hasonlóan születéskor férfítöbbletet mutat, amely a 35–39 éves korcsoportig tart ki, utána megfordul az arány.

A 40 év feletti, magasabb korcsoportokban a nőfőlény akkora, hogy az össznépességben is nőtöbbletet eredményez. A 75 év feletti korcsoportokban legalább, vagy több mint kétszer annyi a nő, mint a férfi. A jelenlegi struktúra számos tényezőre vezethető vissza, de leginkább annak a következménye, hogy egyrészt az Észak-Alföldről a korábbi évtizedek tartós munkaerő elvándorlása főként a férfiakat érintette, másrészt a férfi lakosság országosan rosszabb halandósága ugyancsak tartóssá tesz a nők nemi főlényét, amit csak a kedvező élveszületési arányok ellensúlyoznak valamelyest.

A hajdúböszörményi lakónépesség korcsoportok és nemek szerinti megoszlása természetesen szinte teljes egészében megegyezik az Észak-Alföldével, és a struktúrát kialakító tényezők is azonosak. Mindez azt eredményezi, hogy a fiatalabb korosztályoknál itt is enyhe férfítöbblet jelentkezik (leginkább a 30–34 éves korosztály esetében), amit bőven meghalad a 40 év fölötti korcsoportok jelentősebb (leginkább a 70–74 éves korosztályban kicsúcsosodó, még a világháborús veszteségekre is visszavezethető) nőtöbblet.

A korszerkezet időbeli változását tekintve kijelenthető, hogy az ország egészére jellemző trendnek megfelelően a fiatal korcsoportok csökkenése és az idősek növekedése mutatható ki. Az országos folyamatokkal egyezően évről-évre kevesebb az élveszületések száma, így a korfa urna alakot vesz fel. Ez ugyanakkor a településtől független korjelenség: későbbre tolódott a házasodási kor, illetve az első gyermek vállalásának életkora az anya részéről. Mindemellét csökken a há-

zasodási hajlandóság, a házasságkötések száma szinte évről-évre kevesebb, miközben a válásoké ingadozva ugyan, de növekedett, az utóbbi években pedig stagnál. Hajdúböszörményben 1990-ben még 6,9 házasságkötés jutott ezer lakosra (ez valamivel magasabb volt az országos átlagnál), miközben 2010-ben mindössze 3,5 – ami már jelentősen elmaradt a 4,2 ezrelékes országos átlagtól. A válások ezer lakosra jutó száma 1990-ben 2,3 volt, és ez az érték számottevő hullámlás mellett, a megelőző évek csökkenő tendenciájának következtében 2,1 ezrelékes szintet mutatott 2010-ben.

A népesség korstruktúrája a fentebbiek ellenére összességében még mindig jóval kedvezőbb az országos átlagnál: a 15 éven aluli gyermekkorúak 17,6%-os részesedése 2,9%-pontosan magasabb az országos átlagnál, és valamelyest kedvezőbb az észak-alföldinél is (16,5%). A korszerkezetet tovább javítja, hogy a 60 éven felüli időskorúak 19,2%-os részesedése alacsonyabb mind a regionális (19,5%), mind pedig a magyarországi középértéknél (21,7%). A gyermekkorúak és időskorúak kedvező arányai a korszerkezetben már utalnak arra, hogy az öregedési index értékei is jobbabbak az országos átlagnál (1,47). A régiós átlagnál is kedvezőbb index 1,09-os értéke azt mutatja, hogy a városban a gyermekkorúak utánpótlása még ellensúlyozza az öregedési ütemet.

A korstruktúra tehát az átlagosnál kedvezőbb természetes szaporodásnak, illetve a migrációban részt vevő társadalmi csoportok jellemző korszerkezetének következtében jóval fiatalosabb az országosnál. Ez egyrészt kedvező adottság, mert hosszabb távon az átlagosnál nagyobb potenciális munkaerőbázist eredményez. Másfelől ugyanakkor a vándorlási nyereség kedvezőtlen összetétele (az átlagosnál jóval kedvezőtlenebb szociális, jövedelmi és képzettségi viszonyokkal jellemezhető rétegek magas aránya) miatt már napjainkban is komoly megterhelést jelent a szociális ellátórendszereknek, és a jövőben tartani lehet a problémák újratermelődésétől.

A legutóbbi népszámlálás adatai alapján a város lakónépességének etnikai összetétele gyakorlatilag homogénnek tekinthető. Az önklasszifikáción alapuló adatok alapján a magukat magyarnak vallók részaránya a régiós átlaggal megegyezően 95,7% volt, és a kisebbségek közül egyedül a saját bevallása szerint roma etnikumhoz tartozó 389 fő (az össznépesség 1,2%-a) képviselt kimutatható részesedést. A hivatalos adatok alapján tehát a romák részaránya a városban alig harmada az országos átlagnak, de a mértékadó becslések a valós létszámot és az összlakosságból való részesedést minden esetben a census adatainak többszörösére (akár három-négyszeresére) teszik.

A bizonytalanságok fő oka, hogy a vonatkozó jogszabályok miatt a romák számáról sem országosan, sem a város tekintetében nem állnak rendelkezésre megbízható adatok (Glatz, 1999). A roma lakosság belső összetételére, a háztartások helyzetére, a szociális és az egészségügyi jellemzőkre vonatkozóan egyáltalán nincsenek statisztikai információk. Hajdúböszörményben azonban az Önkormányzat megbízásából az elmúlt években több, a romákat is érintő felmérést hajtottak végre, amelyek alapján feltételezhetően mintegy 250–300 háztartásban hozzávetőlegesen 1200 roma él, akik a város lakosságának 3,7 százalékát teszik ki.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a város roma közössége a felmérések alapján viszonylag szegregáltan, bár a nem romákkal térben keverten jelenik meg. Mindez azt jelenti, hogy a romákkal egy lakóövezetben a hasonló társadalmi státuszú nem romák élnek, akik körében a vegyes házasságok és együttélés miatt jelentős az etnikai önklasszifikáció bizonytalansága. A közgazdasági, közoktatási, szociális és egészségügyi szakemberek ismeretei alapján a város roma közössége három, térben jól körülhatárolható, részben szegregált övezetben, illetve lakókörzetben koncentrálódik.

A város délkeleti részén található az ún. „Déli Lucernás”, a város roma lakosságának tradicionális lakókörzete, ahol a nem roma lakosságtól viszonylag kevésbé szegregáltan és egy tömbben élnek (Kemény, 1998). Ebben a körzetben található a város „cigány óvodája” és „cigány iskolája”, ahol a tanulók meghatározó aránya roma. A kilencvenes évek utolsó harmadában gyors betelepülés indult meg a város közigazgatási területén található Bodaszőlőre és a szőlőskertekbe, amely övezet a város és Bocskai kert között található.

A városban élő roma felnőttek iskolai végzettsége megfelel a hazai roma népesség mutatóinak: nagyon magas az általános iskolát be nem fejezők, az idősebb korcsoportokban pedig az egy osztályt sem végzetek aránya (Gordos, 1997). Ezek az iskolázottsági mutatók jelentős mértékben magyarázzák a városban is a roma lakosság rossz foglalkoztatási mutatóit, ezzel összefüggésben pedig az alacsony jövedelmeket. A város vizsgált hátrányos helyzetű csoportjaiban nem csak a háztartásfők, a háztartástagok iskolai végzettsége is alacsony, azaz a családok újratermelik saját társadalmi hátrányaikat.

Foglalkoztatottság, munkanélküliség

Az elmúlt szűk két évtizedben a magyar munkaerőpiacon lezajlott folyamatok ismeretében aligha vitatható az a megállapítás, hogy a Hajdúböszörmény tágabb környezetét jelentő Északkelet-Magyarországon, ezen belül pedig Hajdú-Bihar megyében a munkanélküliek magas száma és aránya már hosszú évek óta elhúzódó igen súlyos problémákat okoz a gazdaság és a társadalom normális működésében.

Az adatgyűjtési nehézségek (pl. a gazdaságilag aktív, vagy a foglalkoztatott népességről csak a népszámlálások alkalmával állnak rendelkezésre települési szintű információk) (Baranyi et al., 2003) miatt a tényleges foglalkoztatási-munkanélküliségi helyzetet nem lehet egzakt módon felvázolni. Az viszont bizonyosra vehető, hogy a munkaerő-piaci sajátosságok alapvetően meghatározzák egy település, így a város lakosságának szociális, egészségi és mentális állapotát, mivel a permanens foglalkoztatási problémák az itt élő emberek szinte mindegyikét érintő, állandóan meglévő feszültségek forrásai.

A munkaerőpiac a rendszerváltást követően igen rövid idő drasztikus változásokon ment át, és a kezdeti várakozásokkal ellentétben nem átmeneti, hanem rendkívül tartós problémák jellemezték és jellemzik a működését. Az igen számottevő gazdasági recesszió hatásaként több, egyenként is komoly gondokat okozó folyamat indult meg: a foglalkoztatottak számának és

arányának hirtelen csökkenésével párhuzamosan drasztikusan megemelkedtek a munkanélküliekre, illetve az inaktív népességre vonatkozó értékek (Kertesi, 1994).

A legutóbbi két népszámlálás (1990 és 2001) között eltelt időszakban az ország egészét tekintve kimutathatóak voltak ezek a tendenciák, ugyanakkor a kezdetektől fogva igen jelentős területi különbségek érhetők tetten. Az Észak-alföldi régió öröklött adottságait, illetve a piacorientáció-váltást követően még kedvezőtlenebbé váló fekvését és makrogazdasági szerepkörét figyelembe véve nem meglepő, hogy itt az átlagosnál jóval nagyobb volt a visszaesés mértéke. A hagyományosan elmaradott, kevés munkaalkalmat kínáló, eleve munkaerő-felesleggel rendelkező falusi térségek képtelenek voltak felvenni a közeli és távolabbi városokból visszaáramló munkaerőt, emiatt nem egy térségben kritikussá vált a munkaerő-piaci helyzet (Balcsov, 2005).

Hajdúböszörmény munkaerő-piaci folyamatai természetesen nem függetleníthetők a regionális tendenciáktól, a rendelkezésre álló adatok tanúsága alapján azonban az átlagosnál kedvezőbbek a város foglalkoztatási-munkanélküliségi pozíciói. Az aktivitási ráta – vagyis a gazdaságilag aktív népességnek (ezt a kategóriát az adott időpontban foglalkoztatottak és az aktívan munkát kereső munkanélküliek együttesen alkotják) a teljes népességhez viszonyított aránya – a 2001-es népszámlálás időpontjában mérhető 60,4%-os értéke ennek megfelelően alacsonyabb volt ugyan az országos középértéknél (63,9%), ugyanakkor meghaladta az Észak-alföldét (57,7%).

A foglalkoztatottsági ráta (azaz a foglalkoztatottak részaránya a mindenkor munkavállalási korú népességben belül) esetében gyakorlatilag ugyanez volt a helyzet: Hajdúböszörményben 55,1%-os érték volt regisztrálható, köztes helyet biztosítva a regionális (50,8%), illetve az országos (60,6%) között. Az Észak-alföldi régióhoz képest jóval kedvezőbben alakuló mutató hátterében az áll, hogy a rendszerváltást követő évtizedben a foglalkoztatottak létszáma sokkal kisebb mértékben csökkent a városban (mintegy 20%-kal, szemben a régió 26%-os értékével), mint annak tágabb, vagy akár szűkebb környezetében (Babusik, 2002).

A foglalkoztatottak derékhadát az országos átlagnak megfelelően a 40–49 éves korcsoport alkotta, és ugyancsak jellemzően alacsony, az országos átlagnál is kisebb volt az 50 éves és idősebb korosztályok foglalkoztatási aránya (14,7% az összes foglalkoztatottból, szemben a 18,4%-os országos középértékkel). Az iskolai végzettséget tekintve az 1990-es évtizedben lezajlott jelentős csökkenés ellenére továbbra is a szakmunkás/szakiskolai végzettséggel rendelkezők vannak a legnagyobb számban a foglalkoztatottak között (35,2%, ez 6,5 százalékponttal haladja meg az országos átlagot). Jellemző ugyanakkor, hogy a képzettséggel nem rendelkező, alacsony végzettségű munkavállalók aránya (29,1%) magasabb, míg a diplomások aránya (11,6%) alacsonyabb a magyarországi középértéknél.

A relatíve alacsony foglalkoztatottsági ráta mellett további kedvezőtlen tényező a tradicionális struktúra, noha az ország egészéhez hasonlóan az Észak-alföldön és Hajdúböszörményben is tovább folytatódott a primer és szekunder ágazatok térvészése a szolgáltató szektorral szemben. A természeti adottságok ismereté-

ben nem meglepő, hogy a mezőgazdaságban főfoglalkozásként munkát vállalók aránya csaknem két és félszer magasabb az országos átlagnál (12,9%), de az országban második legmagasabb regionális középértéknek is 1,6 szerese. Az iparban és az építőiparban foglalkoztatottak részesedése (43,1%) az összességében folyamatosan csökkenő tendencia ellenére ugyancsak meghaladja a nagyjából egyforma mind a regionális, mind az országos átlagot (32,9%).

A szolgáltatási jellegű ágazatok foglalkoztatási szerepét tekintve a város jóval elmarad a magyarországi átlagtól, mindössze 44% a 61,6 százalékkal szemben. Noha az arányszám fokozatosan növekvő, és maga az ágazat meglehetősen munkaigényes, mégis kevés új munkalehetőséget teremtett, a hazai cégek zöme ugyanis legfeljebb a családtagokat foglalkoztató egyéni/mikrovállalkozás.

A foglalkoztatottak számának és arányának drasztikus visszaesésével párhuzamosan az 1990-es évek elején váratlan és igen nagyarányú emelkedést követően tömegessé vált a csak 1989 óta kezelni próbált (és alig két évvel korábban elismert) munkanélküliség. A regisztrált munkanélküliek (2004 novembere óta álláskereső) száma az 1990-es évek eleje és 2003 között hullámzó trendet mutatva bár, de jelentős mértékben csökkent (az 1993-as 2328 főről a fentebbi intervallum végéig 1123 főre), az utóbbi években viszont ismét meredek emelkedést mutatott.

Az országos átlaghoz mérten magas munkanélküliség mellett további problémák forrása, hogy igen kedvezőtlenek a munkanélküliség minőségi jellemzői is. Noha a korszerkezet több év átlagában összességében megfelel az országos átlagnak, a pályakezdő álláskereső arányát tekintve az országon belül évtizedes távlatban is az Észak-alföld rendelkezik a legrosszabb mutatókkal.

A munkanélküliségi mutatók zömében megfigyelhető módon a Hajdúböszörményben regisztrált 9,2%-os érték rosszabb ugyan az országosnál, ám kedvezőbb saját régiójához viszonyítva. A pályakezdők magasabb aránya mind a régió, mind pedig a város esetében nyilvánvalóan szoros összefüggést mutat a gazdasági teljesítőképességgel, illetve az annál jóval fejlettebb közép- és felsőfokú oktatási hálózat együttes munkaerő-piaci hatásaival.

A régóta az országosnál magasabb szinten állandósult munkanélküliségből eredeztethetően a 180 napnál hosszabb ideje folyamatosan állást keresők összes regisztrálthoz viszonyított aránya a városban (54,0%), illetve a régióban (56,0%) is meghaladja az 50,8%-os országos középértéket, és igen kedvezőtlennek mondható az a tendencia, hogy az érintettek létszáma és részaránya évről-évre emelkedik.

A nemek közötti esélyegyenlőség szempontjából legalább ennyire előnytelen, hogy a nők és a férfiak aránya relatíve kiegyenlített az álláskeresők között, ám ez csak látszólag kedvező adottság. A fentebb említett „minőségi mutatók” tekintetében ugyanis a gyengébbik nem mindig rosszabb helyzetben van, mint a férfiak: a pályakezdő álláskeresők között 54,4%, a tartósan munkanélküliek körében pedig 54% az arányuk.

A városra nézve, illetve a munkanélküliség csökkentésének lehetőségeit tekintve kedvező adottság

ugyanakkor, hogy a munkaügyi szervezet nyilvántartásában szereplő regisztrált álláskeresők iskolai végzettség szerinti összetétele valamivel kedvezőbb képet mutat a regionális átlagnál. A legnehezebb helyzetben szakképzettség híján a legfeljebb általános iskolát befejezett (a regisztráltak 43,4%-a), vagy még idáig sem jutó (5,4%) álláskeresők vannak, de részesedésük nem éri el a regionális középértékeket (49,3%, illetve 7,9%). A diplomás álláskeresők aránya szintén magasabb a városban (4,2%, szemben a régió 2,8%-ával), és csekély mértékben még az országos átlagot is meghaladja.

Mindezek alapján Hajdúböszörményben (elméletileg) munkahelyteremtés szempontjából a regionálistól kedvezőbb összetételű potenciális munkaerőbázis áll rendelkezésre. Nem szabad azonban megfedkezni a tartóssá váló munkanélküliség igen kedvezőtlen hatásairól, illetve a nők és a pályakezdők egyre hátrányosabbá váló pozícióiról, így a helyi foglalkoztatáspolitikai eszközöket leginkább ezekre a célcsoportokra célszerű koncentrálni.

A munkahelyek számának drasztikus csökkenése, illetve a munkanélküliség hirtelen felfutása együttes hatásaként egy további, a regionális és helyi munkaerőpiac szempontjából igen kedvezőtlen folyamat indult meg és gyorsult fel a rendszerváltást követően, nevezetesen számottevően megnőtt a gazdaságilag inaktívok száma és részaránya. A létbiztonságot fenyegető tartós munkanélküliség elől sokan menekültek a szerény, de legalább biztos megélhetést jelentő inaktivitásba. Ráadásul a leszázalékolások magas száma mellett a kedvezőtlen iskolai végzettség, a diszkrimináció és számos egyéb tényező együttes eredőjeként a régióban és a városban az országos átlagot meghaladó roma népesség jelentős része veszítette el minden kapcsolatát az elsődleges munkaerőpiaccal (vagy soha nem is került kapcsolatba azzal), és vált inaktívvá vagy passzív munkanélkülivé.

A kedvezőtlen tendenciákat jól mutatja, hogy Hajdúböszörményben az inaktív keresők létszáma és teljes népességen belüli részaránya dinamikusan emelkedett az 1990–2001 közötti időszakban. A csaknem másfélszeres növekedés eredményeként az inaktív keresők részaránya 30,9%-os szintre ugrott, de pozitív jelenség, hogy az országosnál gyorsabb ütemű emelkedés ellenére sem éri el a Magyarországot, illetve az Észak-alföld egészére jellemző átlagértékeket (32,4%, illetve 33,8%). A jövedelmi viszonyok, ezen keresztül az életszínvonal alakulására nézve ugyanakkor kedvező hatást gyakorol, hogy a 2001-es census időpontjában a Hajdúböszörményben található háztartások 42,1%-ában egyáltalán nem volt foglalkoztatott személy – és bár ez az arány kedvezőbb az észak-alföldinél (46,5%), de valamelyest magasabb a 40,9%-os országos átlagnál.

Hajdúböszörmény foglalkoztatási és munkanélküliségi helyzetéről tehát összességében kijelenthető, hogy a város csaknem minden tekintetben köztes pozíciót foglal el az általánosan kedvezőtlenebb regionális, illetve a minden esetben kedvezőbb országos átlagértékek között. Ez annak ellenére is így van, hogy az elmúlt években a település nem volt képes csökkenteni lemaradását az ország fejlettebb térségeihez képest, sőt, a maga és a tágabb környezetét jelentő régió relatív

helyzete a legtöbb tekintetben inkább romló tendenciát mutatott.

A roma népesség foglalkoztatottsági és munkanélküliségi helyzetét tekintve ugyanakkor Kelet-Magyarország egészéhez hasonlóan a városban is igen elkese-rítő képe jellemző, munkához juttatásuk gyakorlatilag szinte csak az önkormányzat és a munkaügyi szervezet által indított közhasznú és közcélú foglalkoztatási programok keretében valósítható meg (Kemény és Janky, 2003). Ennek hátterében elsősorban az igen kedvezőtlen iskolázottsági mutatók állnak: a tizenéves tankötelezettségüket betöltők között nagyon sokan még a negyedik osztályig sem jutottak el (Várnagy, 1978).

Ráadásul a szegénységi és munkanélküliségi csapdába kerülő rétegek esetében a probléma nemcsak, hogy újratermelődik, de öngerjesztő folyamatként évről-évre több potenciális munkavállalót érint. Mindezeknek megfelelően a helyi szociális ellátórendszer számára a jövőben is komoly megterhelést jelent majd a munkanélküliség, illetve az azzal együtt járó kedvezőtlen gazdasági-társadalmi problémák kezelése, ami megfelelő külső támogatás hiányában megvalósíthatatlannak tűnik.

ÖSSZEZÉS

Hajdúböszörmény térszerkezeti pozíciója, mindent együttvéve nem nevezhető kedvezőtlennek, annak ellenére sem, hogy közvetlenül nem az Észak-alföldi régió fő fejlődési tengelye mentén fekszik, mivel regionális jelentőségű másodrendű főútvonal mentén helyezkedik el, és különösen jól megközelíthető a régióközpontból. A népes, mezővárosi múlttal rendelkező települések sajátossága, hogy központi funkcióik elsősorban saját népességük ellátására alakultak ki, a vonzott falusi jellegű települések száma nagyon alacsony. Hajdúböszörmény vonzáskörzete szorosabban véve a város közigazgatási határain belül elhelyezkedő lakott helyekre terjed ki, amelyek jelentős távolságra fekszenek a központi belterülettől.

A régió más népesebb, mezővárosi településszerkezettel rendelkező városaihoz hasonlóan a regionális átlagnál kedvezőbb gazdasági-társadalmi pozícióval jellemezhető. A népesedési folyamatok és a lakosság korstruktúrája összességében egyáltalán nem a degradációs irányába mutat, azonban a migráció számszerű értékelése mellett fontos minőségi szempontok figyelembe vétele, hiszen minden település magasan kvalifikált munkaerő vonzására és megtartására törekszik. A legjelentősebb belső problémákat alapvetően a különálló településrészek jelentik, amelyek a rendszerváltást követő változások olyan negatív gazdasági-társadalmi folyamatokat indítottak el, amelyek a korábbi helyzetet jelentősen súlyosbítva gyakorlatilag belső periféria területekké változtatták azokat. A szelektív el- és bevándorlás, a területi egységek viszonylagos elzártsága, és az önálló arculat hiánya az elmúlt években ezeken a településrészekben lehetőséget adott az alacsony társadalmi státuszú személyek beköltözésére a leromlott állagú, elhagyott ingatlanokba.

Szintén sajátos helyzetben vannak a város nyírségi részén elhelyezkedő egykori szőlőskertek, amelyeknek korábban nem a lakófunkció volt az elsődleges sze-

repekörük. Az utóbbi években egyre kisebb érdeklődés mutatkozott országsszerte a mezőgazdasági területen elhelyezkedő hétvégi házak iránt, amelyek kiürülése és ezzel párhuzamos elértéktelenedése ugyancsak hozzájárult a halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok célzott migrációjához.

Összességében tehát elmondható, hogy Hajdúböszörmény térszerkezeti pozíciója (jó megközelíthetőség), és a környezeténél kedvezőbb gazdasági-társadalmi adottságai elősegítik a migrációs célpont sze-

repekört. Az önmagában nagyon előnyös adottságot azonban erősen árnyalja az a tény, hogy jórészt a sajátos településszerkezetre visszavezethetően a beköltözések koncentrált és nehezen kezelhető, az erőteljes szegregáció jeleit mutató társadalmi válságócokat alakítottak ki. Az érintett településrészekben a problémák újratermelődése, illetve a kedvezőtlen összetételű migráció további fennmaradása miatt hathatós intézkedések hiányában csak súlyosbodhat a közelebbi és főként a távolabbi jövőben.

IRODALOM

- Ambrus P. (1988): A Dzsumbuj: egy telep élete. Magvető Kiadó. Budapest. 268.
- Balcsók I. (2005): A munkanélküliség területi egyenlőtlenségei és jellemzőbb folyamatainak alakulása az 1992–2002 közötti időszakban. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen. 158.
- Baranyi B.–G. Fekete É.–Koncz G. (2003): A roma szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyeisiklósi kistérségekben. [In: A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején.] Kutatási gyorsjelentések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 103–126.
- Babusik F. (szerk.) (2002): A romák esélyei Magyarországon. Aluliskolázottság és munkaerőpiac – a cigány népesség esélyei Magyarországon. Kávé Kiadó – Delphoi Consulting. 325.
- Beluszky P. (2003): Magyarország településföldrajza. Általános rész. 2. jav., bőv. kiad. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 568.
- Bencsik J. (1975): A szőlőskertek építése Hajdúböszörményben. [In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II.] Hajdúböszörmény. 219–232.
- Bourdieu, P. (1985): Az identitás és a reprezentáció. A régió fogalmának kritikai elemzéséhez. Szociológiai Figyelő. 1.
- Fraser, A. sir (2006): A cigányok. Osiris Kiadó. Budapest. 335.
- G. Fekete É. (1994): Cigányok a Csereháton. [In: Észak- és Keletmagyarországi Földrajzi Évkönyv.] Miskolc. 139–154.
- Glatz F. (szerk.) (1999): A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón. MTA. Budapest.
- Gordos Á. (1997): Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont. Budapest. 110.
- Hablicsek L. (1999): A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előszámítás 2050-ig. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 49.
- Hajdú-Bihar Megyei Fejlesztési Ügynökség Kht. (2006): Hajdú-Bihar Megye Területfejlesztési Koncepciója és Stratégiai Programja a kapcsolódó tanulmányokkal. Debrecen.
- Hajdúböszörmény Integrált Városfejlesztési Stratégiája (2008): Hajdúböszörmény. 228.
- Hajdúböszörmény város településfejlesztési stratégiai tanulmánya (1998): MTA RKK ATI Debreceni Csoportja. Hajdúböszörmény–Debrecen. 174.
- Hajdúböszörmény Város Önkormányzata: Témaszpecifikus önkormányzati jelentések, dokumentumok és egyéb irattári anyagok, prominenciavizsgálatok, személyes interjúk.
- Kemény I. (1998): A magyarországi roma (cigány) népességről. [In: Kovalcsik K. (váll. és szerk.) Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzetéről és kultúrája köréből.] MTA. Budapest. 159–174.
- Kemény I.–Janky B. (2003): A 2003. évi cigány felmérésről. [In: A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején.] Kutatási gyorsjelentések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 7–26.
- Kertesi G. (1994): Cigányok a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle. 11: 991–1023.
- Mendöl T. (1936): Alföldi városaink morfológiája – Közlemények a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből. Debrecen. 78.
- Szendrey I. (szerk.) (1973): Hajdúböszörmény története. Hajdúböszörmény Városi Tanácsa. Debrecen.
- Tóth A. (1996): Hajdúböszörmény településmorfológiai képződményeinek változásai a XIX–XX. században. Tér és Társadalom. 2–3: 111–121.
- Várnagy E. (szerk.) (1978): A cigányság beilleszkedésének problémaköréből. Tanulmányok a PTF cigánykutató munkacsoportjának vizsgálataiból. Pécs. 101.
- Virág T. (2003): Gettósodó térség, gettósodó iskolarendszer. Kisebbségkutatás. 2: 363–373.
- Vuics T. (1993): Az „elcigányosodás” folyamata Baranyában. [In: Kovács T. (szerk.) Kiút a válságból II.] Falukonferencia. MTA RKK. Pécs. 331–336.